

מהרי"ק סוף שורש קט (פסקו כמה ראשונים כר"ש ולא כר"י הגם שהלכה כר"י בעלמא, מפני שלא מסתבר טעמו כאן); ב"י וב"ח א"ח רכד; מהר"ץ חיות גטין יט; מאור ישראל ר"ה יח: ד"ה אמר ר"ש). וכשם שמצינו בדברי אמוראים שפעמים הכריעו בסברה במחלוקת תנאים כיחיד כנגד הרבים (ע' למשל בחולין לא: 'אמר רבא בהא זכנהו ר' נתן לרבנן' וברש"י; לעיל לו. ושבת ס: וביצה יא: תוס' יבמות קא: ד"ה הואיל; ב"מ יב. ד"ה ואמר, ועוד. וע' יומא נב: ובתוס' שם נג. ד"ה שלא; תוס' יבמות קא: ד"ה הואיל; נמו"י שם מב; תורא"ש סוטה ב: ספר המאור ומלחמות ה' ב"ק צו: זכר יצחק יד, עמ' רצב. (וע' להלן מב: שתהה רבי יוחנן על הוראת רבי אלעאי: 'מאן שביק תרי ועביד כחד'). וע"ע במצוין ביוס"ד קדושין נד: וב"ב קנד:). והטעם – שלא נאמרו הכללות אלא על הרוב (כלשון הריטב"א עירובין צח סע"ב לענין הלכה כר"מ בגזירותיו, וכמו שכתב הרשב"א בתשובה תרפח).

'אמר ר' אלעזר: נפגם ולא ניטל'. ואם תאמר, אם כן מדוע נפגם הוי מום והלא יכול ליטול כולו ויחזור ויבריא? –

ויש להוכיח מכאן שאעפ"י שיש למום רפואה על ידי האדם – הרי זה מום קבוע, כיון שלולא התערבות האדם לא יתפארו לעולם. אך יש לדחות ולומר שמא כשנפגם תחילה לא יעלה ארוכה גם אם יינטל (עפ"י תוס' לעיל לה: [וע"ע בענין זה במצוין לעיל לז]. ונפקא מינה בין שני התירוצים – כשנפגם ואחר כך ניטל, האם שוחטים).

'תנא אצבע שאמרו – אחד מארבעה בטפח של כל האדם, למאי הלכתא? אמר רבה: לענין תכלת... רב הונא בריה דרב יהושע אמר: לשתי אמות...' משמע קצת שדוקא בהלכות מסוימות אמרו שה'אצבע' היא אחד מארבעה טפח, ולא בשאר מקומות. ואולם הרמב"ם כתב שבכל מקום סתם 'אצבע' היא אגודל, שהיא רביע טפח (ע' בהלכות נשיאת כפים טו, ד; ס"ת ט, א; שבת יז, לו). וצריך לפרש שהגמרא מתיחס למשמעות לשון הברייתא 'אצבע שאמרו' – משמע שמדובר כאן אודות הלכה מסוימת, ולזה שאל 'למאי הלכתא', אבל הוא הדין לשאר מקומות (עפ"י הנצי"ב – במכתב לבנו, מובא במרומי שדה; ובשו"ת משיב דבר ח"א כד).

ויש מהאחרונים שכתב שלא בכל ששיעור ב'אצבע' הכוונה לאגודל, ודייק זאת מדברי הגמרא כאן (עפ"י ב"ח יו"ד רפג. אבל אין כן דעת הב"י שם. וע"ע במובא ביוסף דעת מנחות ל.).

דף מ

'שעל קרן מזרחית צפונית היתה יתירה על של משה חצי אצבע ושעל קרן מזרחית דרומית היתה יתרה עליה חצי אצבע... חדא דכספא ודהבא וחדא דבניינא. וסימנך: 'מצפון זהב יאתה' – זו שמודדים בה זהב היתה בצד צפון.

נראה טעם ליתור חצי אצבע, על פי מה שכתבו הראשונים (ע' במאירי עירובין ג: ב"י יו"ד רא בשם הרשב"א) שהאמה השוחקת עודפת על העצבת חצי אצבע [כ-2 אחוז], והרי אמרו (בעירובין שם) שיש למדוד באמה שוחקת לחומרא, נמצא שכל המדידות היו נעשות בעצבת שהיא האמה המדויקת בצמצום (כן כתב בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קו – דלא כהמנ"ח צה), אבל לאומנים יש למדוד לחומרא בשוחקת. ולשאר דברי שאינם יקרים, הכפילו שיעור זה לקודש.

'עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל' – שכשם שאנו מצווים שלא להתיר את האסור, כך אנו מצווים שלא לאסור את המותר כדי שלא להפסיד ממונם של ישראל (עפ"י ספר הפרדס עמ' קכז).

[ויש בדבר זה טעם נוסף, כמו שכתב הש"ך (יו"ד רמב בקיצור הנהגות הוראות או"ה ט) זו לשונו: 'כשם שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר אפילו בשל עובד כוכבים ואפילו במקום שאין הפסד, מפני שעל הרוב יש בו צד הקל במקום אחר מחמת שנאסר והוי חומרא דאתי לידי קולא. ואע"פ שלפי הנראה לא יבא מזה צד קולא – אסור, שאפשר שיתגלגל ויבא קולא עד אחר מאה דברים. לפיכך אם הוצרך לאסור מחמת ספק או מחמת חומרא בזה שאין האיסור ברור כשמש, צריך המורה לומר שאין האיסור ברור אלא שאנו מחוייבים להתמיר'.]

וכל שאפשר להתיר ברווחה, ללא מחלוקת של בר סמכא – אין לחכם להתחסד ולחזור אחר החומרות יותר מדאי ולא יחוס על ממונם של ישראל, שאף התורה חסה על ממונם (מאירי חולין מט:). וכן במקום שיש ספק איסור דרבנן, אין לנו לאבד ממונם של ישראל שהוא ודאי דאוריתא, משום ספק דרבנן (זהר הרקיע לרשב"ץ א).

'נשבר עצם ידו ועצם רגלו אע"פ שאינו ניכר... אינו ניכר מחמת עצמו אבל ניכר מחמת מלאכה'. ומשמיענו שגם זה מום כ'פיסח' שבתורה, אעפ"י שבעמדו אינו ניכר, כיון שהוא צולע בהילוכו – הרי זה מום. (ע' בשו"ת חתם סופר (לקוטים ח"ו כא), ש'פיסח' ו'חיגר' שבתורה הם שמות תואר, והיינו שניכר במומו אף בעמדו. לעומת הצולע שאינו שם תואר אלא תאור פעולה שצולע בהליכתו, וזהו שהוסיף אילא ביבנה. ואולם גם אם ננקוט שגם הצולע נכלל ב'פיסח' דקרא, צריך אילא להשמיענו זאת, וכמו ששמיענו התנא מה נכלל ב'שרוע').

'הא באוכמא הא בחיזורא'. הראשונים גרסו במקום 'בחיזורא' – 'בציריא' ומשמעו סדק ובקע (ע' רש"י פסחים מ. יבמות יז. ע"ז ל. מנחות לו: חולין קכג:); כלומר חריץ העין, הנקב שבגולגולת שבו נמצאת העין, שבאדם הוא עגול (עפ"י רש"י כאן ובנדה כג; רבנו גרשום; מעדני יו"ט על הרא"ש, אות ר. והרמב"ן פרש להפך. והרמב"ם סתם – ע' לחם משנה; לקוטי הלכות, בעין משפט). ומה שאמרו להלן מד. שאדם שעניו עגולות הרי זה מום – הכוונה לעין עצמה, שהיא מאורכת, ולא לחור בו יושבת העין. וע' חזו"א כו, ת.

'ע"ב) 'אוזן הגדי היתה כפולה, אמרו חכמים: בזמן שהוא עצם אחד – מום'. משמעות 'עצם' שבכאן היא החומר הקשיח שבאוזן, הסחוס, כמו שפרש"י. או במשמעות 'גוף', כמו 'כעצם השמים לטוהר' (עפ"י פירוש המשנה לרמב"ם. וע' גם בחיבורו הגדול בהל' ביאת מקדש ז, ג. ושם גרס ופירש להפך מפרש"י, בשני סחוסים – הרי זה מום שהוא כשני גופים. בסחוס אחד – אינו מום).

'עיניו אחת גדולה ואחת קטנה... תנא, גדולה כשל עגל, קטנה כשל אוז'. יש לפרש, היתה אחת מעיניו גדולה או אחת קטנה. [אבל אם שתיהן גדולות או קטנות – אין זה מום בבהמה, כמו שאמרו בגמרא לעיל ג:] [כן נראה לפרש עפ"י רש"י לעיל ג: ולפי זה צריך לפרש 'עיניו' – של הגדי הנזכר במשנה הקודמת, (או של הטלה, כדאוקימנא סיפא דמתני' דזנב), אם היא כשל עגל – הרי זה מום]. ואולם כתבו המפרשים שמדברי הרמב"ם נראה שהמשנה מדברת על מקרה אחד, ובין בגדי בין בעגל, אם מידת הפרש בין שתי עיניו כהפרש שבין עין העגל לעין האווז – הרי זה מום (כן כתב בשפת אמת. וע' גם בחדושי רעק"א; ליקוטי הלכות בעין משפט כאן ולהלן מג. וראה באורך בחזו"א כה, יא).

'זנב העגל שאינה מגעת לערקוב. אמרו חכמים: כל מרבית עגלים כן, כל זמן שיהו מגדלין הן נמתחות'. רש"י מפרש שחכמים מסבירים דברי תנא קמא. ואילו הרמב"ם מפרש שחכמים חולקים וסוברים שאין זה מום, שכך דרכם של עגלים בתחילתם שזנבם קצר, והוא גודל במשך הזמן (עפ"י פירוש המשנה. וכן בחיבורו הגדול השמיט מום זה, ופרש הבית-יוסף לפי שמפרש שחכמים חולקים ופסק כמותם).

*

'סנהדרין ה, ב: שמונה עשרה חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר כו' – יש לעיין הלא כל המומין שנוין ומנוין, ומומין העוברין גם כן שנוין, והן ד', כמו שכתב הר"מ פ"ב מהלכות איסורי מובה ה"ז – ונראה דכל מאורע הפוגם את הגוף נקרא כאן 'מום' ור"ל פגם העובר שאינו מום כלל, וכמו נפגם האוזן מן העור דאינו מום מפני שהוא עובר כדאמר ל"ז ב', וכן נסדק בין בידי אדם ובין בידי שמים צריך הכרעה אם עובר, דפעמים בידי שמים עובר טפי מבידי אדם כדתנן... וכן כמה ספקות, כמו כרשינה שאמרו כו', וכן כל הספיקות של לח ויבש ל"א א' היה רב פושטן בבקיות טבע הדברים. וכן לקבוע את המאורע הנראה לעיני החכם צריך בקיות לקבועו אם זהו מום הקבוע ששנינו או שזה מאורע אחר' (מתוך חזון איש בכורות כה, ט).

דף מא

'איידי דתנא שלשה הוסיף ואמרו לו לא שמענו אלא את אלו וקתני ואתי דיחידאה...'. פירוש, כיון שאמרו 'לא שמענו' הרי דעתם שאין להוסיף על מה שקבלו מן הראשונים, ואמנם אותם שלשה שהוסיף אילא, ב"ד שלאחריהם קיימו את דבריו אבל יותר מאלו אין להוסיף, ואף על פי שהיו יחידיים שהוסיפו – אין הלכה כמותם, כי החכמים שביבנה שלא מנאום – חולקים, והרי הם רבים. לכך הוצרך התנא לסתום כמותם (עפ"י חזון איש כה, יח).

זאלו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה... וחוטין הפנימיות שנפגמו אבל לא שנעקרו'. אף על פי שאין מום זה ניכר מבחוץ, והרי עד כאן לא נסתפקו לעיל אלא אם חסרון מבפנים שמיה חסרון אם לאו, אבל מום פנימי אינו מום הפוסל, ואם כן מדוע אין שוחטים אותו במקדש? – יש לומר שאעפ"י שאינו בגדר 'מום', מכל מקום אינו בכלל מבחר נדריכם לפיכך אינו קרב, כמו שכתב הרמב"ם (איסורי מובה ב, ח) שזהו הטעם לכל אותם מנויים במשנה שאינם קרבים במקדש. עוד יש לומר, מדאורייתא הרי זה מום גמור ושוחטים עליו אף במדינה, אלא כיון שאין מומו ניכר כל כך גזרו שלא לשחוט [וכעין שכתבו התוס' (לו: ד"ה כאן) לענין נקב באוזן פחות מכרשינה, שהוא מום גמור מדאורייתא, ואעפ"י כ' אין שוחטים במדינה לפי שאינו ניכר כל כך גזרו] (עפ"י שיעורי הגרי"ש אלישיב שליט"א).

הרמב"ם (איסורי"מ ב, ח) כתב שבהמה שנפגמו חטיה, אם הקריבה – ייראה לי שהורצה. ונראה שגם לפי הצד האמור שמדין תורה אסורה בהקרה, אפשר שאין זה אלא איסור שלכתחילה משום 'מבחר', אבל אין כאן שם 'פסול', ואין זה בכלל מה שלמדו (בחולין פ:): כל הפסולין אינן מרצין.